

Leg med sproglyde

Rapport vedrørende projekt med systematisk indsats med fonologisk opmærksomhed for de ældste børn i daginstitutionerne

Skrevet af Marie Poulsen Riis og Helle Therkelsen

Forord

Fredericia Kommune har over en 2-årig periode sat øget fokus på fonologisk opmærksomhed i daginstitutionerne med de ældste børn som målgruppe for indsatsen. Det er gjort på baggrund af resultaterne af de kommunale sprog- og læseevalueringer, som udføres i starten af 0. klasse. Evalueringerne har været anvendt i 0. klasse i Fredericia Kommune siden august 2009. Resultaterne har hvert år vist, at en meget stor andel af kommunens børn starter i 0. klasse uden at have tilegnet sig færdigheder i fonologisk opmærksomhed, mens de generelt har et godt ordkendskab og bogstavkendskab. Alle tre delområder er væsentlige forudsætninger for den tidlige skriftsprogstilegnelse (Borstrøm & Petersen, 2004; Elbro, 2001).

I perioden september 2013 til april 2015 har Fredericia Kommune derfor iværksat et projekt med en fokuseret og systematisk indsats omkring fonologisk opmærksomhed. Dette har vist sig at gøre en positiv forskel for målgruppen. Tværfagligt samarbejde, aktionslæring og systematisk tilgang med materialer og aktiviteter tilpasset målgruppen har haft afgørende betydning for projektets tilblivelse og succes. Endvidere vurderes det materiale, som er udarbejdet i forbindelse med projektet, at have spillet en væsentlig rolle for projektets succes.

Der er tre gange (december 2013, marts 2014 og marts 2015) lavet kvalitative og semi-kvantitative evalueringer af projektet i form af spørgeskemaer til pædagoger, sprogvejledere og daginstitutionsledere. De løbende evalueringer har haft til formål at tilpasse og forbedre det konkrete materiale, metoderne og organiseringen af indsatsen. I efteråret 2014 forelå den første kvantitative evaluering af projektet i form af resultaterne af de kommunale sprog- og læseevalueringer i starten af 0.klasse.

Nærværende rapport omfatter den indledende projektbeskrivelse, de kvalitative, semi-kvantitative og kvantitative evalueringer samt forslag til at sikre det fremadrettede arbejde med fonologisk opmærksomhed i daginstitutionerne. Vi vil med rapporten gerne fremhæve de parametre, som ifølge evalueringerne har haft afgørende betydning for projektet. Herved håber vi, at ledere og pædagoger i daginstitutionerne kan finde inspiration hos hinanden til det fremadrettede arbejde. Selv om indsatsen har været tilrettelagt systematisk og fokuseret, ses der forskelle på arbejdet med fonologisk opmærksomhed i de forskellige daginstitutioner. Forhold som de fysiske rammer, herunder støjforhold, prioritering, organisering af storegrupper, størrelsen på storegrupper, om sprogvejlederen har været ansat/ikke-ansat i daginstitutionen, m.v., har været forskellige.

Formålet med rapporten er først og fremmest at sikre det fremtidige arbejde med fonologisk opmærksomhed i daginstitutionerne i Fredericia Kommune, idet indsatsen nu er afsluttet på projektbasis. Samtidig håber vi også, at rapporten fremadrettet kan bruges som inspiration for andre tværfaglige sprogindsatser i Fredericia Kommune – på kommunalt plan, distriktsplan eller i den enkelte daginstitution.

Hvis rapporten kan inspirere kollegaer i andre kommuner, er I meget velkomne til at kontakte os for yderligere oplysninger.

August 2015

Marie Poulsen Riis og Helle Therkelsen

Tale-hørekonsulenter ved Pædagogisk Psykologisk Rådgivning i Fredericia

Tak til alle jer der har været med til at gøre projektet til en succes.

Tak til dem det først og fremmest handler om – børnene – som med nysgerrighed, livlighed og livsglæde – gjorde projektet levende og relevant. I har lært os rigtig meget! I har løbende lavet den mest anvendelige evaluering af projektet – både når I med al tydelighed viste os, at den her aktivitet ikke var noget ved, og når I med ligeså stor tydelighed, og oftest, viste os, at en anden aktivitet var lige i øjet. Vi har set og oplevet jeres nysgerrighed for sprogets lyde vokse, og det har gjort det både sjovt og meningsfuldt at arbejde med jer.

Tak til pædagerne og sprogvejlederne, der med stort engagement og nysgerrighed har kastet sig ud i aktiviteter med et fagligt fokus, som for mange var nyt. Tak, fordi I tog så godt imod projektet. Tak for jeres inspirerende kreativitet når I foldede vores oprindelige ideer ud på nye og spændende måder, til stor glæde for børnene og til stor inspiration for os tale-hørekonsulenter.

Tak til distriktsinstitutionslederne, fordi I så relevansen og ideen med projektet og åbnede den afgørende dør for, at projektet kunne igangsættes og bredes så stort ud.

Tak til de pædagogiske ledere i både daginstitutioner og skole fordi I tog så godt imod projektet, prioriterede indsatsen og herved åbnede de næste døre for projektets udførelse i praksis.

Tak til vores samarbejdspartnere i Pædagogisk Udviklingscenter (PUC), som også så relevansen og ideen med projektet og økonomisk muliggjorde distribuering af materialet til alle daginstitutioner. Særlig tak til pædagogisk konsulent Susi Vedsted, som har været med hele vejen og med stor faglig indsigt i det almenpædagogiske arbejde har bidraget med konstruktive input og sparring på de overordnede rammer for projektet.

Tak til vores tidligere leder i Pædagogisk Psykologisk Rådgivning (PPR) Ib Bræmer for at give os grønt lys til at sætte vores specialpædagogiske viden i spil på nye måder i det forebyggende felt. Den tættere kobling mellem det specialpædagogiske og almenpædagogiske sprogarbejde, som projektet har afstedkommet, vurderer vi, har styrket sprogmiljøet for alle børn.

Tak til vores dygtige tegnere, der har gjort materialet sjovt og inspirerende. Tak til Laura Houstrup Therkelsen, som har illustreret vores forsider til materialerne. Tak til Søren Nielsen, som har illustreret en stor del af materialets kort og brikker.

Tak til Morten Rasmussen for hjælp med statistikken.

Tak til vores fantastiske kollegaer – tidligere og nuværende tale-hørekonsulenter ved PPR: Anne Bauning, Birgitte Albers Christensen, Inge-Lise Ravn Nielsen, Jette Lorentzen, Karen Borgbjerg, Kristina Grove Enevoldsen, Lisa Jørgensen, Signe Honoré Bramsø og Vibeke Bang. I har været vores tætteste og vigtigste sparringspartnere i detailplanlægningen af projektet og udviklingen af det konkrete materiale. Jeres engagement, ærlighed, kreativitet og begejstring har været rigtig vigtig for udviklingen af det konkrete materiale og det systematiske program. Ligeledes har det været af stor betydning for samarbejdet og udbyttet af aktionslæringen i den enkelte daginstitution.

Indholdsfortegnelse

Forord	2
Baggrund for projektet.....	7
De kommunale sprog- og læseevalueringer	7
Lovgivning og politiske rammer	8
Hvad er fonologisk opmærksomhed?	9
Generel sproglig opmærksomhed.....	9
Fonologisk opmærksomhed.....	10
Fonemisk opmærksomhed.....	10
Fonologisk opmærksomhed i relation til øvrige sprogområder og til børns skriftsproglige udvikling.....	10
Formål med at sætte øget fokus på fonologisk opmærksomhed	11
Projektbeskrivelse.....	12
Organisering	12
Materialer.....	14
Oversigt over projektets forløb.....	15
Overordnet beskrivelse af materialet og programmet til fonologisk opmærksomhedstræning	16
Evaluerings.....	18
Kvalitativ og semi-kvantitativ evaluering	18
Børnenes fonologiske opmærksomhed	18
Materialet og det systematiske program	18
Styrkelse af pædagoger og sprogvejlederes kompetencer i arbejdet med fonologisk opmærksomhed	20
Fysiske rammer og organisering i den enkelte daginstitution	20
Andet	21
Kvantitativ evaluering	22
Anbefalinger til det fremadrettede arbejde med fonologisk opmærksomhed i daginstitutionerne	23
Bilag 1	25
Bilag 2	42
Bilag 3	46

Baggrund for projektet

De kommunale sprog- og læseevalueringer

Idéen til projektet blev til i PPR i efteråret 2012, hvor vi blev tovholdere for projektet og indledte et samarbejde med Susi Vedsted fra PUC. Beslutningen om at sætte øget fokus på fonologisk opmærksomhed hos førskolebørn i Fredericia Kommune blev truffet på baggrund af resultaterne af de kommunale sprog- og læseevalueringer i starten af 0. klasse. Over en årrække har evalueringerne nemlig vist, at en meget stor andel af eleverne starter i 0. klasse uden at være fonologisk opmærksomme, mens deres skriftsproglige forudsætninger omkring ordforråd og bogstavkendskab generelt er gode. Alle tre delområder er væsentlige forudsætninger for den tidlige skriftsprogstilegnelse (Borstrøm & Petersen, 2004; Elbro, 2001).

Delprøver	Forventet fordeling	2009	2010	2011	2012	2013
Ordkendskab ("Find billedet")	75 %	71 %	71 %	76 %	75 %	73 %
	15 %	21 %	21 %	16 %	18 %	18 %
	10 %	9 %	8 %	7 %	7 %	9 %
Bogstavkendskab ("Store bogstaver")	75 %	72 %	73 %	78 %	70 %	73 %
	15 %	18 %	15 %	13 %	23 %	16 %
	10 %	9 %	12 %	9 %	7 %	11 %
Fonologisk opmærksomhed ("Vokaler")	75 %	54 %	57 %	60 %	55 %	56 %
	15 %	19 %	20 %	18 %	17 %	20 %
	10 %	27 %	23 %	22 %	28 %	24 %

Tabellen viser resultaterne af den kommunale sprog- og læseevaluering i starten af 0. klasse i perioden 2009-2013.

De tre kategorier – grøn, gul, rød – siger noget om, hvor gode barnets skriftsproglige forudsætninger er.

Det anvendte evalueringsmateriale er: I. Borstrøm & D.K. Petersen (2004): *"Læseevaluering på begyndertrinnet"*. Kbh: Alinea.

Lovgivning og politiske rammer

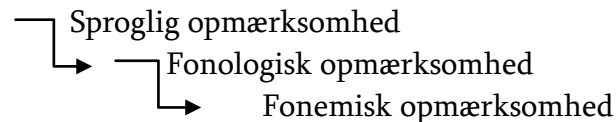
Projektet fandt også sin berettigelse i lovgivning og de politiske rammer for vores arbejde:

- De pædagogiske læreplaner vedr. temaet sproglig udvikling, der også omfatter fonologisk opmærksomhed.
- Fredericia Kommunes børne- og ungepolitik (2013-2016), der bl.a. har som delmål, at langt flere børn starter i skole med et alderssvarende sprog, og at færdighederne blandt eleverne på 4. årgang i læsning på de fire distriktsskoler ligger over landsgennemsnittet.
- Fredericia Kommunes ”Strategier fra sprog til læsning, juni 2009” og senest ”Strategi for Literacy 2014-2017”.
- Socialstyrelsens anbefalinger om tidlig indsats og vigtigheden af tværfaglighed i sprogindsatsen:
”Et veldokumenteret indsatsområde er at stimulere forudsætningerne for udnyttelsen af det fonematiske princip (at sætte lyd til bogstaver i læsning og dele ord op i enkeltlyde i stavning). I praksis betyder det, at børn fra 3-6 år leger med sprogets lyd, bl.a. ved at rime, og øger deres fonologiske opmærksomhed. En række undersøgelser, også danske, har vist, at intensive og systematiske forløb i daginstitutioner kan styrke børnenes forudsætninger for senere læsetilegnelse. At tilrettelægge sådanne forløb kræver grundig viden om sprogets opbygning og form, og det kræver pædagogisk fantasi og en lille portion stædighed, fordi mange børn i risikogrupperne ikke nødvendigvis finder lege med sproget interessant. Vi anbefaler, at man samarbejder med kommunens talepædagoger.” (Citat fra Socialstyrelsen hjemmeside: <http://socialstyrelsen.dk/handicap/ordblindhed/viden-og-metoder/metoder/tidlig-indsats>)

Hvad er fonologisk opmærksomhed?

Fonologisk opmærksomhed er en del af en mere generel sproglig opmærksomhed, som handler om at være opmærksom på sprogets *opbygning*. Fonologisk opmærksomhed handler mere specifikt om at være opmærksom på sprogets *lydlige* opbygning. Når man taler om opmærksomhed på de allermindste sproglyde – enkeltlyde – benævner man det fonemisk opmærksomhed.

(Borstrøm & Petersen, 1996; Petersen & Borstrøm, 1997; Elbro, 2001; Elbro, 2008)

Projektet har berørt alle tre former for opmærksomhed på sprogets opbygning, men primært den lydlige opbygning (fonologisk og fonemisk opmærksomhed), hvorfor overskriften for projektet har været ”fonologisk opmærksomhed”. I nedenstående uddybes indholdet af de forskellige former.

Generel sproglig opmærksomhed

Generel sproglig opmærksomhed handler om opmærksomhed på sprogets brug og form/opbygning. Den sproglige opmærksomhed hos børn kan man observere, når barnet begynder at undre sig over eller blive opmærksomme på, at det samme ord kan betyde forskellige ting (fx hane = fjerkræ eller vandhane), eller omvendt at forskellige ord kan betyde det samme eller bruges i samme kontekst (fx hej, farvel, vi ses). Det kan også være, at barnet undrer sig over, at der ikke er noget, der hedder forårsferie, når nu de andre årstider er repræsenteret ved sommerferie, efterårsferie og vinterferie. Man kan også observere det, når børn opdager, hvorfor et ord hedder det, det gør fx når barnet konstaterer: ”Vinterstøvler – det hedder de fordi man bruger støvlerne om vinteren”. Når barnet mangler de præcise ord, kan det også bruge sin sproglige opmærksomhed til at konstruere nye ord fx ”sommersko” eller ”solsko” i stedet for ”sandaler”. Børnenes sproglige opmærksomhed og opfindsomhed kan lette kommunikationen, fordi samtalepartneren, som i ovennævnte eksempel, hurtigt kan spores ind på, hvad det er for en slags fodtøj, barnet taler om. Det giver den voksne mulighed for at støtte barnets sprogudvikling ved at udbygge samtalen med det præcise ord, og barnet føler sig forstået og tilpas i kommunikationen.

Fonologisk opmærksomhed

Fonologisk opmærksomhed handler om opmærksomhed på sprogets lydside. Ved fonologisk opmærksomhed forstås evnen til at flytte fokus fra et ords betydning til ordets opbygning i sproglyde. Den fonologiske opmærksomhed hos børn kan man fx observere, når førskolebørn begynder at lege med rim. For at kunne rime skal barnet kunne se en sammenhæng mellem ord pga. deres lydlige lighed og ikke pga. deres indholdsmæssige lighed, fx hus-mus, bil-pil. Det kan også observeres, når et barn fx siger ”Anna og Ananas – det er næsten det samme”, fordi barnet har hørt og identificeret de to første stavelser (a-na) i begge ord. De fleste børn udvikler denne form for fonologisk opmærksomhed af sig selv som en naturlig del af deres sprogudvikling, men nogle børn har vanskeligt ved at rime og identificere mindre lyddele i sproget.

Fonemisk opmærksomhed

Fonemisk opmærksomhed er den del af fonologisk opmærksomhed, som handler om evnen til at kunne flytte opmærksomhed på sprogets enkeltlyde, dvs. sprogets mindste lyddele. Det handler om fx at kunne høre, at to ord starter med den samme lyd (fx lyden /m/ i 'mor' og 'mus'), eller at kunne fjerne en lyd fra et ord og høre, at der derved dannes et nyt (fx at sige 'bil' uden lyden /l/ > 'bi'). Forskning har vist, at fonemisk opmærksomhed er den del af den fonologiske opmærksomhed, der har størst betydning for udvikling af gode læse- og stavefærdigheder. Hvis der alene arbejdes med fonologisk opmærksomhed i bredere forstand (rim og stavelser), forbedrer det ikke børnenes læsefærdigheder. Fonemisk opmærksomhed er ikke noget, børn tilegner sig af sig selv. Børnene skal præsenteres for systematiske træningsøvelser for at udvikle fonemisk opmærksomhed. Forskning har desuden vist, at det er muligt at udvikle fonemisk opmærksomhed uden at inddrage bogstaver, men at træningen er langt mere effektiv, hvis lyd og bogstaver kobles sammen.

Fonologisk opmærksomhed i relation til øvrige sprogområder og til børns skriftsproglige udvikling

Vi tænker, at udviklingen af børns fonologiske opmærksomhed spiller tæt sammen med andre sproglige delområder som fx ordforråd og sprogforståelse. Jo flere ord man kender, jo mere begynder man at undres over sammenfald i sproglyd og sprogets opbygning. Og omvendt - jo mere opmærksom man er på sproglyde og sprogets opbygning, jo lettere får man ved at tilegne sig og kategorisere nye ord i betydning og sproglyd og derved ved at udtrykke sig med et nuanceret ordforråd.

Specifikke dele af barnets sprogudvikling har betydning for barnets læse- og staveudvikling, når det starter i skole. Derfor kan inspirerende sprogmiljøer og målrettet sprogstimulering være med til at forebygge senere læse-/stavevanskeligheder. Fonologisk opmærksomhed er sammen med bogstavkendskab og ordforråd nogle af de vigtigste forudsætninger for den tidlige læse- og staveudvikling. Senere i barnets læseudvikling spiller ordforråd og sprogforståelse en vigtigere rolle. (Ina & Petersen, 2004; Elbro, 2008)

Formål med at sætte øget fokus på fonologisk opmærksomhed

Vi har haft to hovedformål med at sætte mere fokus på fonologisk opmærksomhed i daginstitutionerne. For det første vil vi styrke den tidlige forebyggende indsats yderligere i førskolealderen i forhold til senere læse-/stavevanskeligheder. For det andet ønsker vi i højere grad at kunne anvende læseevalueringerne i starten af 0. klasse til at identificere de elever, der har særligt svært ved at tilegne sig kompetencer i fonologisk opmærksomhed og derfor er i øget risiko for at udvikle senere læse- og stavevanskeligheder. Dette med henblik på at sætte ind med en forebyggende og målrettet indsats tidligt i skoleforløbet.

For at nå vores overordnede mål opsatte vi følgende tre delmål for vores projekt i daginstitutionerne:

- At styrke det pædagogiske personales kompetencer i arbejdet med fonologisk opmærksomhed.
- At styrke samarbejdet mellem de kommunale sprogvejledere og tale-hørekonsulenterne ved Pædagogisk Psykologisk Rådgivning (PPR). Projektet tænkte vi som en oplagt og meget konkret måde til at blive undersøgende på snitfladerne mellem vores faggrupper (arbejdsområder og arbejdstilgange) og dermed styrke samarbejdet fremadrettet, også på andre sproglige indsatsområder.
- At sammensætte et materiale og et systematisk program, der kunne være inspirerende for både børn og voksne og let tilgængeligt for det pædagogiske personales arbejde med fonologisk opmærksomhed.

Projektbeskrivelse

- forslag til systematisk arbejde med fonologisk opmærksomhed i førskolealderen

Forslaget blev præsenteret for distriktsinstitutionslederne i juni 2013.

Organisering

Målgruppe

Børn, der snart skal starte i skole, er primær målgruppe. Denne børnegruppe er udvalgt af to årsager. Dels fordi de fleste daginstitutioner allerede har tradition for at samle de ældste børn i "storegrupper" året før skolestart, hvilket giver os en oplagt ramme for programmet. Dels fordi aktiviteter med fonologisk opmærksomhed kræver et vist sprogligt abstraktionsniveau. Eftersom fonologisk opmærksomhed for mange daginstitutioner - og dermed også for børnene - er et ret nyt indsatsområde, vurderer vi, at vi bedst kan ramme et passende niveau i forhold til sværhedsgraden af aktiviteterne, hvis vi udvælger de ældste børn i daginstitutionerne som målgruppe.

Udover børnene, er projektet naturligvis også målrettet pædagoger og sprogvejledere i daginstitutionerne med det formål at styrke deres kompetencer i arbejdet med fonologisk opmærksomhed.

Gruppestørrelse

Vi er opmærksomme på, at størrelsen af storebørnsgrupperne varierer, men som udgangspunkt laver vi ét aktionslæringsforløb i hver daginstitution. Vi vil afprøve, om det kan lade sig gøre, selvom gruppen er stor (nogle institutioner har over 30 børn). Man kan dog også vælge at dele børnene op i mindre grupper, men tale-hørekonsulent deltager som nævnt kun i ét forløb og derved én gruppe pr. daginstitution.

Aktører

Overordnet form og rammer planlægges i et tværfagligt samarbejde med vores tale-hørekonsulentkollegaer i Pædagogisk Psykologisk Rådgivning (PPR), pædagogisk konsulent og læsekonsulent i Pædagogisk Udviklingscenter (PUC) samt kommunens distriktsinstitutionsledere.

Materialet udarbejdes og programmet sammensættes af os som tovholdere (Helle Therkelsen og Marie Poulsen Riis) med input og sparring fra tale-hørekonsulentkollegaer.

De konkrete aktiviteter udføres som aktionslæringsforløb med tale-hørekonsulenter som igangsættere og vejledere. Pædagoger og sprogvejledere er målgruppen for aktionslæring og overtager løbende ansvaret for udførelse af aktiviteter.

Aktionslæring og samarbejde mellem tale-hørekonsulenter og sprogvejledere

Indsatsen bliver organiseret som et aktionslæringsprojekt, hvor tale-hørekonsulenterne har rollen som igangsættere og vejledere på aktiviteterne i det konkrete og systematiske program.

Projektet bliver skudt i gang med et kursus i fonologisk opmærksomhed for de kommunale sprogvejledere. Sprogvejlederne får derudover sidemandsoplæring ved deltagelse i aktiviteterne, og hensigten er, at de ved projektets afslutning skal overtage ansvaret for at igangsætte og vejlede kommende års indsatser med fonologisk opmærksomhed.

Systematisk program

Vi har sammensat et systematisk forløb med fokus på fonologisk opmærksomhed hos førskolebørn (året før skolestart). Formålet med at tilbyde ensartet systematiske forløb i de forskellige daginstitutioner er:

- At gøre indsatsen, så vidt muligt, uafhængig af den enkelte fagpersons erfaringer og kompetencer, så alle børn tilbydes en minimum indsats med fonologisk opmærksomhed. Samtidig skal materialet og programmet dog også gøre det muligt at arbejde mere uddybende med fonologisk opmærksomhed i de enkelte institutioner og i hjemmet. Vi ønsker med programmet at nå så bred en børnegruppe som muligt i forhold til aktiviteternes sværhedsgrad, men samtidig også sikre en progression i forløbet.
- At muliggøre evaluering af indsatsen – både ift. børnenes udbytte, de konkrete materialer og aktiviteter samt organiseringen af indsatsen.

Programmet kommer til at forløbe over otte gange, fire gange før nytår og fire gange efter nytår, med tale-hørekonsulenterne som igangsætter på aktiviteterne hver anden gang. Indholdet af programmet vil være ens de to første gange, de to næste gange, osv., således at pædagogerne i storegruppen skal gentage nøjagtig de samme aktiviteter med børnegruppen, som tale-hørekonsulenten igangsatte ved seneste besøg. Tale-hørekonsulenten tilbyder løbende vejledning til pædagoger og sprogvejledere i forhold til udførelsen af og forståelsen for aktiviteterne. Der er en bevidst progression igennem programmet i forhold til aktiviteternes sværhedsgrad - fra aktiviteter omhandlende generel sproglig opmærksomhed (fx leg med sammensatte ord), til aktiviteter med fonologisk opmærksomhed (leg med rim og stavelser) og til sidst fonemisk opmærksomhed (leg med enkeltlyde). De første fire gange

før nytår omhandler således primært aktiviteter med sproglig og fonologisk opmærksomhed, mens de sidste fire gange efter nytår primært omhandler aktiviteter med fonologisk og fonemisk opmærksomhed.

Forældrene inddrages løbende via information om projektets formål og inspiration til at lege videre med fonologisk opmærksomhed i hjemmet.

Materialer

Efter grundig research har vi konkluderet, at der ikke findes et samlet udgivet materiale eller systematisk program vedrørende fonologisk opmærksomhed for børn på vej til skolestart. Derfor har vi udarbejdet egne materialer og sammensat disse med andres materialer til et systematisk program med fonologisk opmærksomhed for de ældste børn i daginstitutionerne.

Inspirationen til de udvalgte aktiviteter i programmet har vi bl.a. fået fra diverse eksisterende materialer til lidt ældre børn i 0. klasse, men vi har også fundet på nye aktiviteter på baggrund af vores viden om fonologisk opmærksomhed og erfaring med fonologisk opmærksomhed for førskolebørn i vores egne kommunale sproglydsgrupper (for børn med fonologiske vanskeligheder). Derudover har vi i programmet inddraget kendte sange og rim.

Aktiviteterne i programmet har vi beskrevet i en udførlig vejledning til hver enkelt gang. Hver daginstitution får udleveret en materialekasse, som blandt andet indeholder en rimbog til dialogisk læsning, plancher med bogstavrim til dialogisk læsning, postkort og brikker med tegninger til diverse aktiviteter, kompendium med sange og rim, informationsfolder til forældre, andet informationsmateriale til forældre, bogstavplancher, flip-floppere, kridt, simple terningespil, m.v. Tegningerne har en tidligere kollega illustreret for os.

Tale-hørekonsulenterne medbringer materialerne under første besøg i daginstitutionen og giver institutionerne besked, hvis der er brug for at de stiller yderligere materialer til rådighed (fx papir, tuscher, m.v.).

Pædagogisk Udviklingscenter (PUC) afholder udgifter til materialer til de kommunale daginstitutioner.

Oversigt over projektets forløb

Efterår 2012	Idéen til projektet opstår i PPR. Tale-hørekonsulent (og på daværende tidspunkt læsekonsulent) Marie Poulsen Riis og tale-hørekonsulent Helle Therkelsen bliver tovholdere for projektet og indleder samarbejde med pædagogisk konsulent Susi Vedsted fra Pædagogisk Udviklingscenter (på daværende tidspunkt institutionsafdelingen).
Efterår 2012 – Forår 2013	Der arbejdes på en projektbeskrivelse og udkast til det konkrete materiale og systematiske program.
Juni 2013	Projektbeskrivelsen fremlægges for kommunens fire distriktsinstitutionsledere, som bidrager med input og forslag til de overordnede rammer og beslutter, at projektet skal være en obligatorisk opgave for samtlige 30 kommunale daginstitutioner. De private daginstitutioner får tilbuddet om at deltage mod betaling af udgifter til materialer, og seks ud af syv private daginstitutioner takker ja til deltagelse i projektet.
Juni 2013	Daginstitutionsledere informeres om projektet og får tilsendt projektbeskrivelse
Juni 2013 – Oktober 2013	Tale-hørekonsulenterne v/ Marie Poulsen Riis og Helle Therkelsen udvikler materialer, vejledninger m.v.
September 2013	Halv kursusdag for sprogvejlederne i fonologisk opmærksomhed og introduktion til projektet v/ Marie Poulsen Riis, Helle Therkelsen og Susi Vedsted
Oktober 2013	De fire første gange med fonologisk opmærksomhed igangsættes i de første daginstitutioner
December 2013	Evalueringsmøde på HR Fredericia for pædagoger, sprogvejledere og tale-hørekonsulenter v/ Marie Poulsen Riis og Helle Therkelsen. Pædagoger og sprogvejledere udfylder spørgeskemaer til kvalitativ og semi-kvantitativ evaluering.
December 2013 – Januar 2014	Materialer til næste fire gange færdiggøres.
Januar 2014	De sidste fire gange med fonologisk opmærksomhed igangsættes i daginstitutionerne
April 2014	Projektets første år evalueres med spørgeskemaer til pædagoger og sprogvejledere.
April 2014 – August 2014	Tilpasninger af materiale, program og vejledninger på baggrund af første års evaluering.
August 2014	Efter første års positive evalueringer beslutter DIL i samarbejde med PPR og PUC at udvide projektet med endnu et år. De seks private daginstitutioner takker ja til at fortsætte deltagelse i projektet.
September 2014	Informationsmøde om indsatsen med fonologisk opmærksomhed for 0. klasselærere v/ Marie Poulsen Riis, Helle Therkelsen og Inge-Lise Ravn Nielsen (læsekonsulent)
Marts 2015	Workshop vedr. fonologisk opmærksomhed for pædagogisk personale i glidende overgang v/ Marie Poulsen Riis, Helle Therkelsen og Susi Vedsted
Maj 2015	Kvalitativ evaluering af projektets andet år
August 2015	Projektet afsluttes med rapport
På vej: Efterår 2015	Kvantitativ evaluering af projektets andet år
På vej: skoleåret 2015/16	Samarbejde om fonologisk opmærksomhed i netværk for sprog- og læsevejledere

Overordnet beskrivelse af materialet og programmet til fonologisk opmærksomhedstræning

Nogle materialer er egne produktioner. Andre materialer er uddrag eller kopier af kendte sange og lege/aktiviteter.

Sværhedsgraden stiger fra generel sproglig opmærksomhed til fonologisk opmærksomhed og til sidst fonemisk opmærksomhed. Aktiviteter med fokus på fonemisk opmærksomhed udfordrer børnene på et højt sprogligt abstraktionsniveau. Derfor er der i starten primært fokus på generel sproglig og fonologisk opmærksomhed, og senere primært fokus på fonologisk og fonemisk opmærksomhed.

Første periode forløber fra oktober til december. I alt fire gange med primært fokus på sproglig og fonologisk opmærksomhed (leg med hele ord, rim og stavelser).

1. +2. gang:

1. gang med deltagelse af tale-hørekonsulent

Alfabetsang

Remse (rim) med fagter (fonologisk opmærksomhed)

Navneleg med fokus på fonologisk opmærksomhed (første stavelse)

Ordmaskinen med fokus på sproglig opmærksomhed (identificere ord og lave sammensatte ord)

Leg med fokus på lydidentifikation (skærpe opmærksomheden mod lyd, fastholde en lyd samt skelne og sammenligne lyd – ikke sproglyde)

Dialogisk læsning med fokus på fonologisk opmærksomhed (identificere og producere rimord)

Sang med fokus på fonemisk opmærksomhed (udskiftning af enkeltlyd)

3. +4. gang:

3. gang med deltagelse af tale-hørekonsulent

Alfabetsang

Navneleg med fokus på fonologisk opmærksomhed (første stavelse og alle stavelser)

Ordmaskinen med fokus på fonologisk opmærksomhed (klappe og tælle stavelser)

Leg med fokus på fonologisk opmærksomhed (klappe og tælle stavelser)

Dialogisk læsning med fokus på fonologisk opmærksomhed (identificere og producere rimord)

Sang med fokus på fonemisk opmærksomhed (udskiftning af enkeltlyd)

Anden periode forløber fra januar til marts. I alt fire gange med primært fokus på fonologisk og fonemisk opmærksomhed (leg med stavelser og enkeltlyd).

5.+ 6. gang:

5. gang med deltagelse af tale-hørekonsulent

Alfabetsang

Navneleg med fokus på bogstaver og på fonemisk opmærksomhed (identifikation og sammenligning af forlyd)

To sange med fokus på fonemisk opmærksomhed (udskiftning af lyd og kobling mellem lyd og bogstav)

Leg med fokus på fonologisk opmærksomhed (klappe og tælle stavelser)

Ordmaskinen med fokus på fonemisk opmærksomhed (bakke snagvendt)

Sang med fokus på fonemisk opmærksomhed (bakke snagvendt)

7.+8. gang:

7. gang med deltagelse af tale-hørekonsulent

Alfabetsang

Navneleg med fokus på fonemisk opmærksomhed (udskiftning af forlyd)

To sange med fokus på fonemisk opmærksomhed (udskiftning af lyd og kobling mellem lyd og bogstav)

Leg med fokus på fonemisk opmærksomhed (identifikation og sammenligning af forlyd)

Ordmaskinen med fokus på fonemisk opmærksomhed (syntese og subtraktion – forlyd+ord)

Supplerende materialer:

- Inspirationskasse til børnene (projektets første år)
- Informationsfolder om fonologisk opmærksomhed til pædagoger og forældre
- Løbende informationsmateriale til forældre om de konkrete aktiviteter i programmet
- Inspirationskatalog med forslag til andre aktiviteter end de der indgår i det konkrete program

Evaluerings

Kvalitativ og semi-kvantitativ evaluering

Vi har, efter projektets 1. og 2. år, evalueret med spørgeskemaer til pædagoger, sprogvejledere og daginstitutionsledere. En del af spørgsmålene har været udformet med skalerede svarmuligheder (semi-kvantitativ evaluering), fx *"I hvor høj grad oplever du, at børnene leger videre med sproglydene, inspireret af de aktiviteter, der har været præsenteret for i storegruppen? På en skala fra 1-5, hvor 1 er slet ikke og 5 er i høj grad"*. En anden del har været udformet som åbne spørgsmål (kvalitativ evaluering) – enkeltstående eller som supplement til de skalerede svarmuligheder. Derudover har vi haft mundtlige drøftelser og evalueringer på netværksmøder med sprogvejlederne. Hovedkonklusionerne, som er fremkommet på baggrund af den kvalitative og semi-kvantitative evaluering, er skitseret i nedenstående.

Børnenes fonologiske opmærksomhed

De børn, der har været præsenteret for det systematiske arbejde med fonologisk opmærksomhed, er blevet mere fonologisk opmærksomme. Det har vi vurderet på baggrund af pædagogernes besvarelser i spørgeskemaer, som fortæller, at mange børn leger videre med sproglydene inspireret af aktiviteterne i storegruppen. Det, at børnene leger videre med sproglydene i nye sammenhænge og på nye måder, vurderer vi, er et udtryk for en højere grad af fonologisk opmærksomhed. (Se bilag 1 s. 25)

Materialet og det systematiske program

Aktiviteterne kan og bliver anvendt af pædagogerne i andre sammenhænge end i storegruppens samling og også til yngre børn. (Se bilag 1 s. 32-34)

Generelt har pædagogerne fundet materialet inspirerende og af passende sværhedsgrad, både for de voksne at igangsætte og for børnene at udføre. Pædagogerne oplever, at materialet især har fanget de børn, der har lettest ved det. Men samtidig beskriver flere pædagoger, at de har kunnet anvende materialet individuelt med de børn, der har sværest ved det.

Første års evaluering viste behov for nogle justeringer af programmet, både i forhold til nogle konkrete materialer/aktiviteter og i forhold til programmets opbygning. Der blev derfor udarbejdet en ny vejledning til projektets andet år. Andet års evaluering viste, at

justeringerne havde gjort en positiv forskel for det pædagogiske personale. En tidsramme på 45 minutter har mange steder været passende, men andre steder lidt for lang for nogle børn.
(se bilag 1 s. 37-39)

I flere daginstitutioner er det pædagogiske personale blevet inspireret og har udvidet vores materiale med egne kreationer, fx med at klippe i blade og aviser til brug i øvelser med sammensatte ord, med at klappe stavelser og med at sortere ord efter forlyd. En del af materialet omfattede ved projektets begyndelse en inspirationskasse til børnene, hvori der efter hver gang blev lagt et materiale til en leg eller en aktivitet. En leg/aktivitet som børnene selv skulle kunne gå i gang med uden voksenhjælp. Første års evaluering viste, at børnenes inspirationskasse var vanskelig at få i brug i hverdagen. Ved projektets andet år blev det oprindelige formål derfor droppet, og vi anbefalede i stedet, at daginstitutionerne anvendte kasserne til deres egne kreative idéer til arbejdet med fonologisk opmærksomhed.

Forældrematerialet synes ikke at have haft den ønskede virkning. Pædagogerne er blevet spurgt om deres vurdering af, i hvilket omfang forældrene har anvendt det udleverede materiale (Se bilag 1 s. 35-36). Vi har ikke spurgt forældrene selv, hvilket naturligvis gør tolkningen af svarene lidt mere usikker.

Efter projektets første år blev der fremsat forslag til at styrke forældreinddragelsen:

- Et af forslagene gik på at gøre forældrematerialet elektronisk via ”Tabulex” i stedet for at udlevere informationsmaterialet i papirform. Det indførte vi derfor med projektets andet år.
- I nogle daginstitutioner har man informeret om indsatsen med fonologisk opmærksomhed på forældremøder i efteråret og sågar udført nogle af aktiviteterne med forældrene. Forældrene har generelt givet personalet positiv respons på disse tiltag. Pædagoger/sprogvejledere fra de involverede daginstitutioner foreslog derfor, at tiltaget blev bredt ud til andre daginstitutioner også.
- Der har også været forslag om at lave små videoklip af aktiviteter, der er nemme at gentage hjemme. Det har vi som tovholdere for projektet desværre ikke haft de nødvendige ressourcer til at udarbejde, men vi tænker ideen er god, og at det kan være en god måde for forældrene at blive inddraget i indsatserne med fonologisk opmærksomhed. Samtidig kunne det være en måde for børnene til at dele deres nyvækkede interesse for sprogets lyde med forældrene. Vi kan foreslå, at den enkelte daginstitution forsøger at lave små videoklip fra dagens aktiviteter og lægge dem på ”Tabulex”.

Rigtig mange pædagoger vurderer både efter projektets første og andet år, at forældrene *slet ikke* er blevet involveret i projektet med det informationsmateriale, vi har stillet til rådighed. Næsten ingen svarer, at forældrene er blevet involveret i høj grad. Evalueringen ser dog en anelse bedre ud efter projektets andet år, hvor en del flere svarer, at forældrene i nogen grad er blevet involveret (3 på en skala fra 1-5).

Styrkelse af pædagoger og sprogvejlederes kompetencer i arbejdet med fonologisk opmærksomhed

Pædagoger og sprogvejledere føler sig klædt på til selv at kunne igangsætte lignende forløb med fonologisk opmærksomhed. Aktionslæringen har været vigtig i den forbindelse. Efter projektets første år var der stor forskel på, i hvor høj grad den enkelte pædagog og sprogvejleder følte sig klædt på til opgaven. Efter projektets andet år evaluerede alle, der havde været aktiv deltagende i projektet imidlertid, at de nu var klar til selv at udføre det videre arbejde med fonologisk opmærksomhed. (Se bilag 1 s. 26-27 samt bilag 2 s. 42-43)

Samarbejdet mellem tale-hørekonsulenter og sprogvejledere har været konstruktivt og præget af åbenhed og respekt for hinandens fagligheder. Vi kan noget hver for sig, og vi kan noget sammen til glæde for børnene.

Fysiske rammer og organisering i den enkelte daginstitution

Evalueringen peger på, at fysiske rammer, gruppestørrelse og prioritering fra ledelsen i den enkelte daginstitution spiller en vigtig rolle for succesfuld gennemførelse af programmet med fonologiske opmærksomhed. (Se bilag 1 s. 30-31; bilag 2 s. 45; bilag 3 s. 47-48)

Der er store forskelle på, hvordan man i de forskellige daginstitutioner har organiseret samlinger for de ældste børn. Nogle steder mødes børnene nogle timer hver dag eller er samlet på den samme stue hver dag hele ugen. Andre steder mødes de en enkelt eller to dage om ugen. Stort set alle pædagogiske ledere giver dog udtryk for, at projektet med fonologisk opmærksomhed har passet fint ind i lige netop den måde, de har organiseret sig på med de ældste børn og personalebemanding hertil.

Som tale-hørekonsulenter har vi oplevet, at organiseringen i daginstitutionerne, i forhold til bemanding af storegruppen, har haft betydning for kvaliteten og processen med aktionslæring. Der, hvor der har været tilknyttet fast personale eller som minimum én gennemgående medarbejder i forløbet for storegruppen, har det pædagogiske personale hurtigere opnået kompetencer og mod på at tage ansvaret for indsatsen. Ligeledes er det her, vi har set nye, kreative ideer og nyfortolkninger af de aktiviteter, vi har igangsat. I én

daginstitution har den pædagogiske leder fortalt, at hun meget bevidst tænker i rotation og oplæring i deres organisering generelt. Det betyder, at der altid er en erfaren medarbejder tilknyttet en gruppe eller et indsatsområde, og en der læres op. Når den nye er lært op, træder den erfarne ud. Denne organisering kan være én måde at sikre den fremadrettede indsats med fonologisk opmærksomhed (eller andre tiltag) på.

For at børnene får størst udbytte af den systematiske indsats, er det bl.a. vigtigt at overveje lokale og gruppestørrelse. Man kan med fordel opdele storegruppen i to eller tre grupper, hvis der er mange børn. Ligesom man kan slå storegrupper sammen fra to daginstitutioner, hvis der er meget få børn. Erfaringen fra projektets to år er, at grupper af 10-15 børn er optimalt. Derudover er det vigtigt, at lokalet har gode akustikforhold, da støj gør det vanskeligt for børnene at rette fokus på sproglydene. Lokalet bør give mulighed for at veksle mellem gulvaktiviteter og aktiviteter rundt om bordet.

Andet

Som en del af projektets andet år har det *pædagogiske personale i glidende overgang og 0. klasselærere* også fået tilbud om information og vejledning i aktiviteter med fonologisk opmærksomhed. Der er ikke lavet formelle evalueringer af dette tiltag, men vi har fået positive tilbagemeldinger fra de involverede i forhold til både relevans og anvendelighed.

Det har været vores mål, at projektet skulle komme alle børn til gode, og det vurderer vi, på baggrund af evalueringerne, at vi er lykkedes med. Børn blandt målgruppen, for hvem der har været iværksat specialpædagogisk bistand grundet sprogvanskeligheder, fx fonologiske vanskeligheder (udtalevanskeligheder), har profiteret af den almenpædagogiske indsats med fonologisk opmærksomhed i storegrupperne. Børnene har opnået et mere stabilt fundament af opmærksomhed på sproglydene, hvilket har styrket den sideløbende talepædagogiske indsats. Derudover tilkendegiver flere pædagoger, at de har kunnet anvende aktiviteter fra materialet til mindre grupper af børn, som havde brug for flere gentagelser end de, der var indlagt i det systematiske program.

Tværfagligheden vurderer vi, har været afgørende for projektets fødsel og gennemførelse – de involverede aktører er pædagoger, sprogvejledere, daginstitutionsledere, distriktinstitutionsledere, skoleledere, SFO-ledere, læsekonsulent, pædagogisk konsulent og tale-hørekonsulenter.

Kvantitativ evaluering

Udover de kvalitative evalueringer har vi kunnet sammenligne resultaterne af de kommunale læseevalueringer i starten af 0. klasse 2014 - efter projektets første år - med tidligere års resultater. Vi har haft en statistiker til at regne på tallene, og vedkommende har vurderet, at den forbedring, der ses i 2014 i forhold til de tidligere år (2009-2013), er statistisk signifikant med en p-værdi på <0,003. Vi kan således med statistisk belæg sige, at vores indsats har virket. Interessant er det også at se, at indsatsen har haft en positiv indvirkning på de to andre skriftsproglige områder, ordkendskab og bogstavkendskab. Vi er ikke i mål i forhold til fonologisk opmærksomhed, men vi har en klar forventning om at komme meget tættere på med projektets andet år, hvor indsatsen i højere grad har forankret sig i det pædagogiske arbejde. Vores klare - men subjektive - oplevelse er, at de børn, vi har mødt i projektets andet år, har været mere fonologisk opmærksomme fra start, end de børn vi mødte i projektets første år. Det er vores indtryk, at indsatsen med fonologisk opmærksomhed for de ældste børn har haft en afsmittende effekt på de yngre børn i daginstitutionerne.

Delprøver	Forventet fordeling	2009	2010	2011	2012	2013	2014 Efter projektets første år
Ordkendskab ("Find billedet")	75 %	71 %	71 %	76 %	75 %	73 %	81 %
	15 %	21 %	21 %	16 %	18 %	18 %	12 %
	10 %	9 %	8 %	7 %	7 %	9 %	6 %
Bogstavkendskab ("Store bogstaver")	75 %	72 %	73 %	78 %	70 %	73 %	78 %
	15 %	18 %	15 %	13 %	23 %	16 %	17 %
	10 %	9 %	12 %	9 %	7 %	11 %	5 %
Fonologisk opmærksomhed ("Vokaler")	75 %	54 %	57 %	60 %	55 %	56 %	65 %
	15 %	19 %	20 %	18 %	17 %	20 %	15 %
	10 %	27 %	23 %	22 %	28 %	24 %	20 %

Tabellen viser resultaterne af den kommunale sprog- og læseevaluering i starten af 0. klasse i perioden 2009-2013. De tre kategorier – grøn, gul, rød – siger noget om, hvor gode barnets skriftsproglige forudsætninger er.

Det anvendte evalueringsmateriale er "Læseevaluering på begyndertrinnet" (Petersen & Borstrøm, 2004).

Anbefalinger til det fremadrettede arbejde med fonologisk opmærksomhed i daginstitutionerne

Indsatsen med fonologisk opmærksomhed er afsluttet på projektbasis i foråret 2015. For at kunne sikre kvaliteten af fremadrettede indsatser med fonologisk opmærksomhed i daginstitutionerne, anbefaler vi at:

1. Daginstitutionerne kombinerer en systematisk tilgang til fonologisk opmærksomhed med at tænke fonologisk opmærksomhed ind i dagligdagsaktiviteter for de ældste børn. I den sammenhæng er det vigtigt at være opmærksom på fysiske rammer og organisering (se evalueringsafsnit).
2. Daginstitutionerne tænker fonologisk opmærksomhed ind i dagligdagsaktiviteter for de yngre børn
3. Sprogvejlederne bliver primære vejledere på indsatser med fonologisk opmærksomhed og er med til at sikre, at der fortsat arbejdes systematisk med fonologisk opmærksomhed, selv om der fx kommer ny personalebemanding på daginstitutionens storegruppe. Tale-hørekonsulenterne kan inddrages konsultativt ved behov.
4. De pædagogiske ledere er i fællesskab med sprogvejlederne ansvarlige for at ovenstående bliver gennemført
5. I tilfælde af nytilkomne sprogvejledere, understøtter den pædagogiske leder organiseringen i daginstitutionen, så sprogvejlederen får mulighed for at kende og arbejde med indsatsområdet i en sådan grad, at de i de efterfølgende år kan understøtte og videreudvikle det fortsatte sprogpædagogiske arbejde med fonologisk opmærksomhed, både i storegrupperne og de øvrige aldersgrupper.
6. Tale-hørekonsulenterne kan være behjælpelige med oprydning og klargøring af materialekasser i starten af efteråret, hvis der er behov for dette.
7. Tale-hørekonsulenterne følger med på sidelinjen og kan vejlede om indsatser med fonologisk opmærksomhed, hvis der er daginstitutioner, hvor det af forskellige årsager er vanskeligt at følge ovenstående anbefalinger.

Vores evalueringer viser, at det pædagogiske personale har fået ejerskab til arbejdet med fonologisk opmærksomhed. De har fået kompetencer til at brede det ud og gøre det til deres eget. Denne metodefrihed tænker vi er vigtig, selv om vi som udgangspunkt anbefaler, at man også anvender en systematisk tilgang, i lighed med vores program, til de ældste børn.

Referencer

Elbro, Carsten (2001): *Læsning og læseundervisning*. København: Gyldendal

Elbro, Carsten (2008): *Læsevanskeligheder*. København: Gyldendal.

Borstrøm, Ina & Petersen, Dorthe Klint (2004): *Læseevaluering på begyndertrinnet*. København: Alinea.

Borstrøm, Ina & Petersen, Dorthe Klint (1996): *På vej til den første læsning. Fonologisk opmærksomhed. Vejledning*. København: Alinea.

Petersen, Dorthe Klint & Borstrøm, Ina (1997). Kan man forebygge ordblindhed i børnehaveklassen? *Mål & Måle*, 20 (4), 22-30.

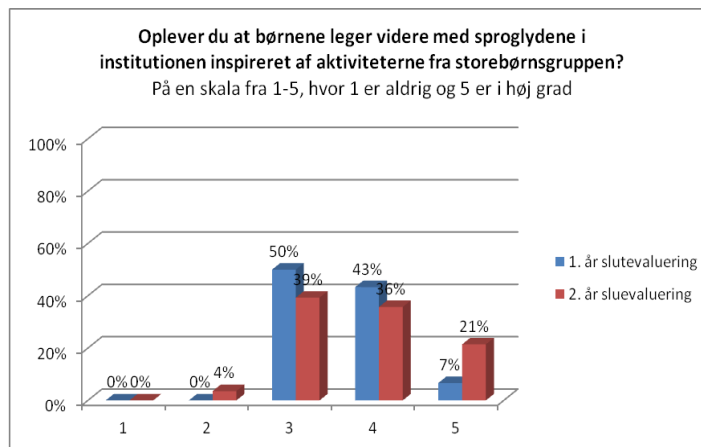
Socialstyrelsen hjemmeside: <http://socialstyrelsen.dk/handicap/ordblindhed/viden-og-metoder/metoder/tidlig-indsats>

Literacy. Fredericia Kommunes strategi 2014-2017. <http://paedagogisk.dk/kategori/literacy/>

Bilag 1

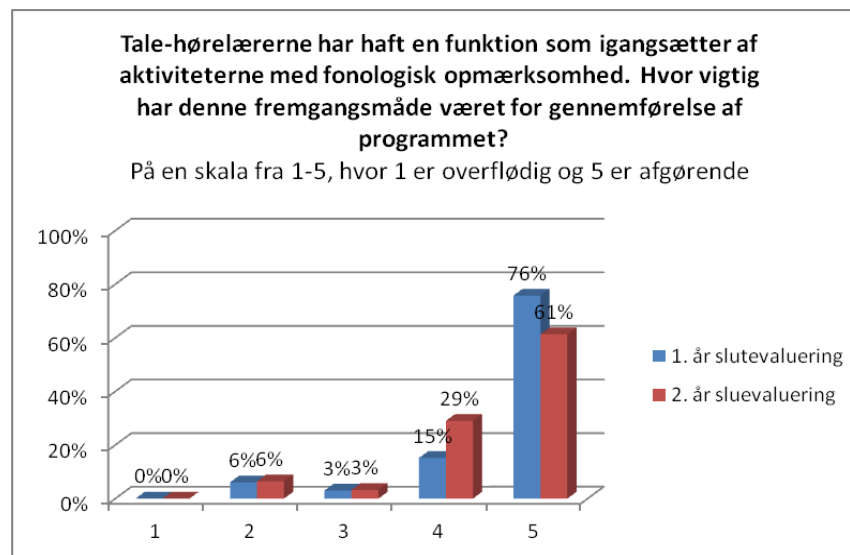
Spørgeskemaer – besvarelser fra pædagoger

Pædagoger fra omkring 30 (+/- 3) ud af i alt 36 daginstitutioner har besvaret spørgeskemaet begge år.

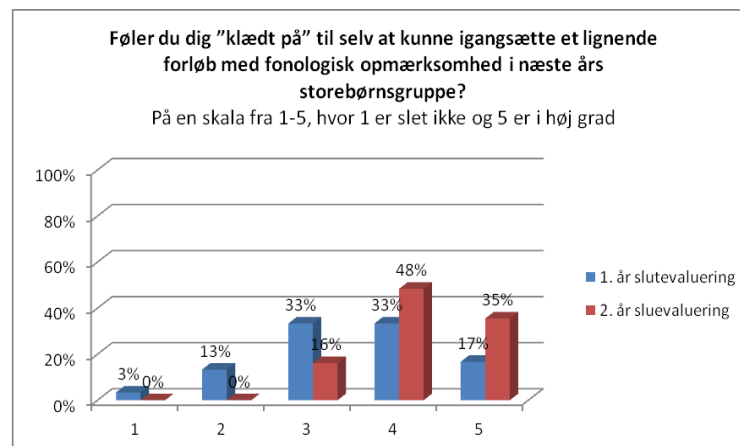
Kommentarer i spørgeskemaet fra pædagogerne efter projektets andet år

- Har kun været ansat i 7 mdr.
- Vi oplever, at børnene synger sangene, og siger rimene og klapper stavelser.
- Det handler også om, at den voksne er med og bakker op om det bagefter.
- Nogle børn meget, andre slet ikke.
- Det skulle løbe over længere tid.
- Det tog lidt tid inden børnene blev vænnet til "formen", men de voksede med opgaven.
- Vi har ikke haft mulighed for at følge op på det kontinuerligt.
- Børnene beder selv om at lege "krig" og klapper stavelser når vi eksempelvis går tur.

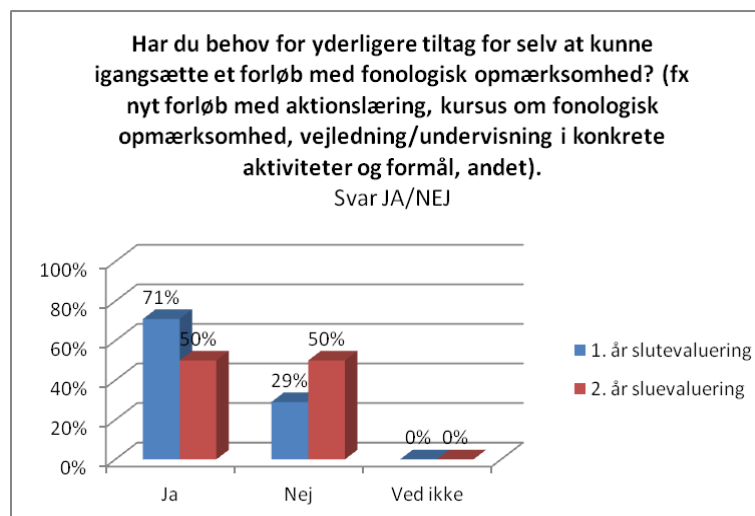
Kommentarer i spørgeskemaet fra pædagogerne efter projektets andet år

- Dejligt at få vist hvordan man kan gøre det.
- Det har været vigtigt at få programmet vist, for herefter selv at kunne gennemføre forløbet på bedste vis.
- Vi var i gang men manglede hjælp til at bruge materialet.
- Materialet er meget godt beskrevet så det er let at gå til og derved har vi som pædagoger kunne bruge materialet uden brug af konsulenterne.
- Fint med inspiration og gode ideer.
- Godt med guidning af nyt materiale.
- Rart at være med til det inden man selv skal stå alene med det.
- Det har været vigtigt, da jeg ikke kendte materialet i forvejen.
- Det har været fint som igangsættende og meget inspirerende og lærerigt.
- Især vigtigt at pædagogen har prøvet det sammen med en tale-hørelærer før for at føle sig tryk og dermed være tydelig.

Kommentarer i spørgeskemaet fra pædagogerne efter projektets andet år

- Men det ville ikke være det samme, hverken for børn el. voksne, uden en udefrakommende til at starte det op!
- Ja, men synes det er vigtigt at tale/høre konsulenten kommer ud.
- Ja, har selv kørt det efter det blev vist.
- Ja, men vil gerne have det igangsat at tale-hørekonsulenten for det foregående år.
- Nu er det ikke mig som skal have storebørnsgruppen næste år, men mener at kunne give det videre.
- Måske noget mere materiale
- Der er meget "ny" læring, samtidig med at man som pædagog, skal være opmærksom på at skabe ro i børnegruppen.
- Ja, men synes også det fungerer fint med at tale-hørekonsulenten har været her.
- Ja, hvis det er samme voksen.
- Det er godt med konsulent til at påbegynde og fastholde denne aktivitet.

Kommentarer i spørgeskemaet fra pædagogerne efter projektets andet år

- Vi vil mangle baggrundviden på området for at kunne starte forløb op. Ejerskab, mål og tegn.
- Da dette område ikke er min spidskompetence vil mere undervisning/vejledning skabe større viden + sikkerhed.
- Kursus i konkrete aktiviteter kunne være rigtig godt. Nye ideer kan altid bruges.
- Jeg er sprogvejleder og får herigennem vide/kurser, men mine kollegaer kunne sikkert få glæde af det.
- Nej det klarer vi uden.
- Jeg føler mig klædt på til at kunne igangsætte et forløb. Dog har det/ er det lærerigt at deltage sammen med tale/hørekonsulenterne
- Altid dejligt med nye ideer og ny læring.
- Selvom jeg har været med til fonologisk opmærksomhed et par gange er det rart at sparre med nogle som har det inde på rygraden især når man selv står med det i institutionen.
- Jeg har selv kunnet arbejde med materialet, når talepædagogen ikke har været her.
- Det ville gavne børnene, mange har svært ved at sidde stille og lytte.
- Både ja og nej – det er mest for at være sikker på at det bliver gjort fuldstændig korrekt.
- Materialet er nemt at gå til og (navn på tale-hørekonsulenten) har præsenteret det på en god måde.
- Det vil være godt med et nyt forløb med aktionslæring, så flere pædagoger kan blive ”klædt på”.
- Gerne nye ideer, men kan godt fortsætte.
- Nyt forløb med aktionslæring, mere ”undervisning” selv.

Rapport vedr. projekt med systematisk indsats med fonologisk opmærksomhed i daginstitutionerne i Fredericia Kommune
v/ Helle Therkelsen og Marie Poulsen Riis, tale-hørekonsulenter ved Pædagogisk Psykologisk Rådgivning i Fredericia

- *Kunne være spændende med en kursusdag, men mener også jeg kan sætte et forløb i gang alligevel.*
- *Det ville være godt med en gennemgang af nye tiltag.*
- *Jeg synes det er godt med vejledning/undervisning omkring denne aktivitet*
- *Afhængig af hvilken voksen der skal have opgaven.*
- *Har været sprogpæd. Fra start. Føler mig klædt på.*
- *Det fungerer fint med talepæd. Som igangsætter.*
- *Vil være rigtig givende med kursus om fonologisk opmærksomhed, herunder undervisning i aktiviteterne.*
- *Måske en hurtig Brush up, inden næste års opstart.*

Kommentarer i spørgeskemaet fra pædagogerne efter projektets andet år

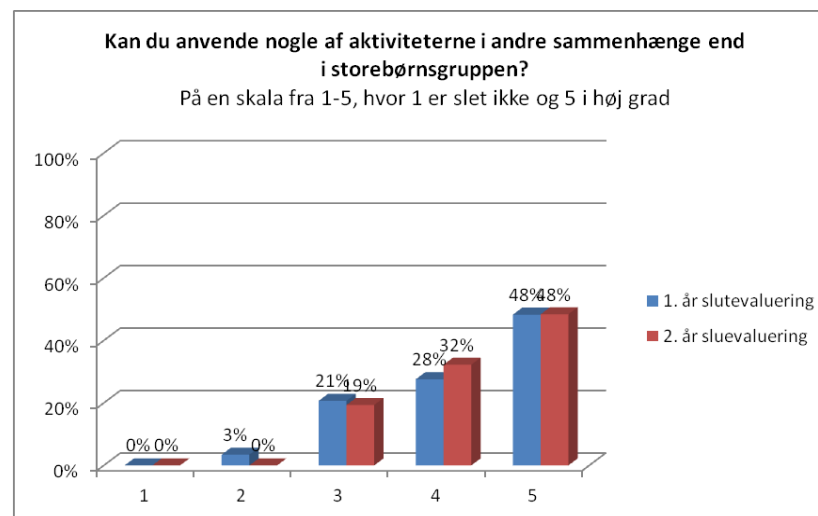
Spørgsmål: Hvilke organisatoriske rammer anser du for nødvendige for at kunne arbejde medsystematisk og målrettet med fonologisk opmærksomhed i storebørnsgruppen? (fx hyppigheden af samling med storebørnsgruppe, størrelsen på storebørnsgruppe, personalebemanding i storebørnsgruppe, prioritering af arbejdsopgaven i huset, andet)?

Spørgsmålet indgik kun i spørgeskemaet efter projektets andet år

- Fysiske rum uden forstyrrende elementer. Ressourcer til at kunne lave små tilpassede grupper (16 børn + 2 voksne), at huset er med på at prioritere opgaven højt.
- Som vi har organiseret det i år med gruppe størrelse og antal gange har virket fint.
- Der er personalebemanding der skal struktureres, når gruppen er stor. Da det er en stor fordel at kunne dele dem.
- Jeg synes sprogarbejdet skal vægtes meget højt, da det er vigtigt for barnets udvikling og skolegang. Jeg tænker at der mindst bør være 2 x ugentligt storegruppe, hvoraf den ene bl.a kunne have fokus på fonologisk opmærksomhed samt sprog generelt. Der skal være max 10 -12 børn ad gangen til fonologisk forløb og mindst 2 voksne.
- 1 gang om ugen – 8-10 børn
- Vigtigt at gruppen ikke er for stor og at der er to voksne, når der er børn med specielle behov. Vigtigt at dagene med fonologi er lagt ind i planlægningen for storegruppen.
- 2 voksne til 10 børn afhængig af børnenes motivation, modenhed. Det er et område, vi ikke har kunnet prioritere, da mange andre aktiviteter har været iværksat i storegruppen (planlagt for hele året – det kunne indrages i kommende planlægning). Det vil være optimalt med de samme voksne, da disse vil kende materialer og metoder.
- Vi har i (navn på daginstitution) valgt at have storegruppen samlet hver dag i spisesituationen + 2 x ugentligt til tur + eksempelvis fonologisk opmærksomhed. Dette fungerer godt også ifht. At arbejde systematisk med fonologisk opmærksomhed.
- Et ordentligt rum at være i, god bemanding.
- Størrelsen på storegruppen må gerne være mindre og at det bliver vægtet at det skal gøres
- Gruppen skal ikke være for stor og det skal foregå ugentligt. I vores hus prioriterer vi det fra efterår og frem til sommer.
- Arbejde med det i alle aldersgrupper og i længere tid.
- Helt klart størrelsen af storegruppen, da min gruppe i år har svært ved at sidde stille længe af gangen. Og dermed også bemandingen. Det er vigtigt at se på, hvilken gruppe man har med at gøre, for at kunne organisere arbejdet.
- Der skal være et lokale/stue til rådighed, hvor vi ikke forstyrres. Børnegruppen bør ikke være på mere end 8 børn. 2 voksne er nødvendigt når børn med særlige behov/ børn på inklusionspladser skal være en del af fællesskabet.
- 1 gang om ugen max 12 børn. 2 voksne Et koncentreret forløb over 3 måneder f.eks. nov. (dec) jan. Feb.
- Det fungerer fint med at jeg selv kan gå fra torsdag formiddag, men jeg har også prioriteret det højt. Det er vigtigt jo!
- En høj prioritering af aktiviteten. God personalebemanding (alt efter antal børn i gruppen – hyppig samling, hvor vi kan arbejde med aktiviteten.
- Afsætte tid og personale. Faste tider! Fast personale!

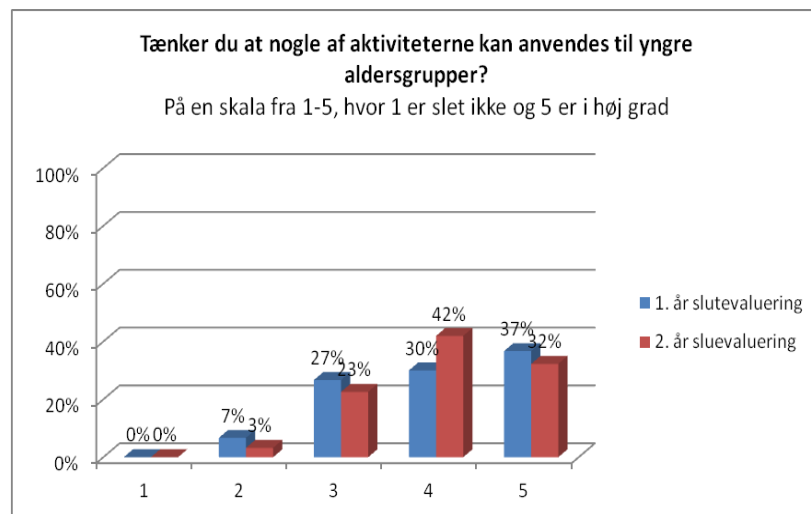
Rapport vedr. projekt med systematisk indsats med fonologisk opmærksomhed i daginstitutionerne i Fredericia Kommune
v/ Helle Therkelsen og Marie Poulsen Riis, tale-hørekonsulenter ved Pædagogisk Psykologisk Rådgivning i Fredericia

- *Alle nævnte rammer har betydning for at arbejdet bliver systematisk og målrettet*
- *Størrelsen på gruppen og personalebemanning.*
- *Hyppigheden har en betydning – ligeså størrelsen på gruppen/bemanning.*
- *Børn bliver ofte mere interesserede, når der kommer en voksen udefra. Kan være svært at motivere samtidig med man skal støtte og vejlede børn. Nogle børn har brug for en støtte. Derfor har vi stor glæde af, at det er tale-kørekonsulenten der kommer og er motiverende. På den måde kan jeg som pædagog få flere børn til at være med og de får mere ud af det.*
- *Vi har afsat 4 onsdage om efterår + forår. Det kører.*
- *At det i huset prioriteres højt. At det er muligt at køre det i en sammenhæng. At det er en tilpas gruppestørrelse (10-12).*
- *Det kræver høj prioritering af ledere og pædagoger og det skal være en skal-opgave. Det skal foregå systematisk, for at det bliver gjort i en travl hverdag. Max. 10 i hver gruppe. 1 sprogvejleder + 1 pædagog.*

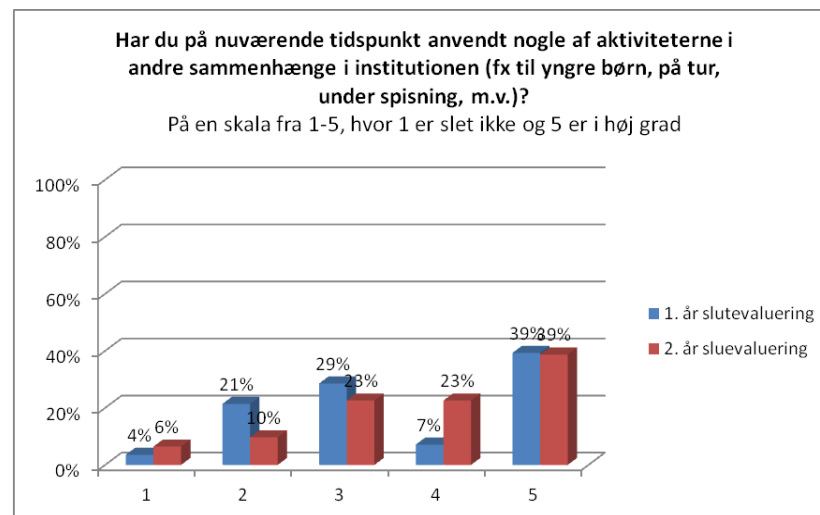
Kommentarer i spørgeskemaet fra pædagogerne efter projektets andet år

- Bruges meget på stuen – har selv videreudviklet materiale.
- Bruger i egen gruppe.
- Børnene fra storebørnsgruppen har været yngre børn. Den sang med bien.
- Til samling på gruppen
- Ja, de kan bruges i næsten alle andre sammenhænge.
- Kan bruges til vores samling med de yngre børn.
- Bruger noget af det i samlinger for 3-6 årige.
- Er noget som jeg har praktiseret meget især remser og sange
- Alle børn på vores gruppe 4-6 år er med i nogle af aktiviteterne efterfølgende. De synes det er sjovt.
- "Slå-slå-klap-klap", "navnesang" og "Tre små kinesere"

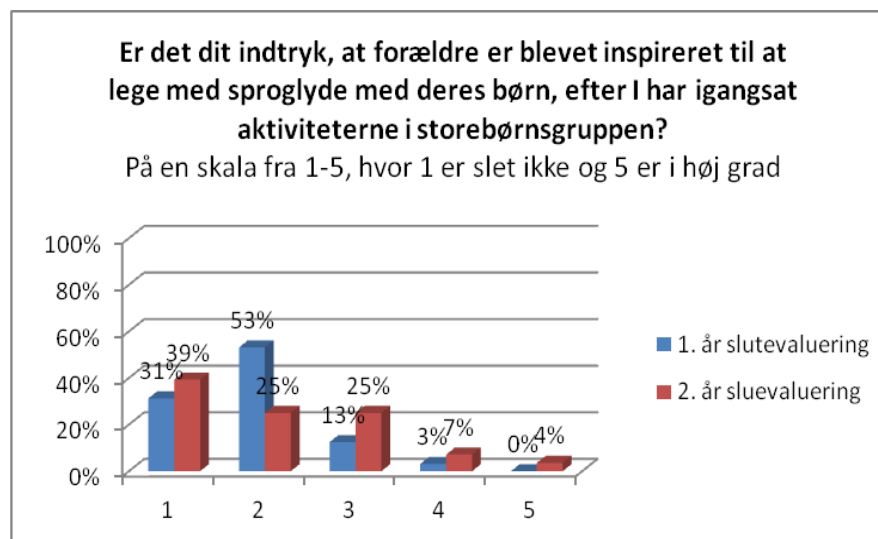
Kommentarer i spørgeskemaet fra pædagogerne efter projektets andet år

- Årgangen yngre kan godt bruge aktiviteterne sidste halvdel af sæsonen, men ikke som forløb og i mindre doser.
- De 4 årige vil også gerne med på et lavere niveau.
- Kan bruges til vores samling med de yngre børn.
- Ja blot tilpasset aldersgruppen.
- Nogle af aktiviteterne.
- Trækker naturligt yngre børn med i aktiviteterne.
- Ja, jo før man snakker jo bedre sprog/læring af ord.
- Især sangene, men også hos børn, der er nysgerrige på bogstaver tidligere.
- Er noget som jeg har praktiseret meget især remser og sange – nogle af de andre kan sikkert også anvendes, men har ikke prøvet.
- "Slå-slå-klap-klap", "navnesang" og "Tre små kinesere"
- Navneleg – klappe stavelser – bogstavlyde.

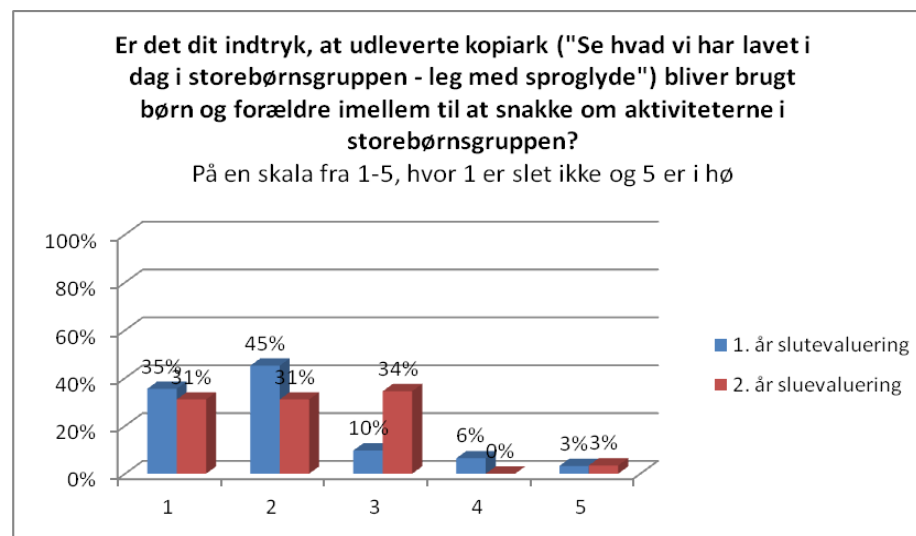
Kommentarer i spørgeskemaet fra pædagogerne efter projektets andet år

- Gruppen består udelukkende af førskolebørn
- Når situationen opstår naturligt – følger børnenes spor.
- På tur hvor vi sang vokalsangen.
- Rim, sammensætning af ord (mad + kasse = madkasse). Ofte på ture + finde eget navn skrevet på forskellige måder.
- Samling.
- Vi har snakket meget om stavelser og klappet navne.
- Ja, til samlinger og i løbet af hverdage, når der er til og ro.
- I spisesituationen kan vi få en snak om lyde og bogstaver.
- Anvendes i mange sammenhænge.
- Jeg har brugt det under spisning.
- Til samling.
- Nej – P.ga. jeg ofte er sammen med storegruppen i hverdagen.
- På legepladsen og når vi går tur.
- Vi synger sangene ABC og "tre små kinesere" og "der fløj en lille bi" kan de rime med på. "Klap, klap anden siger rap rap" Legen med dyreløde har vi brugt på en tur til Legeland.

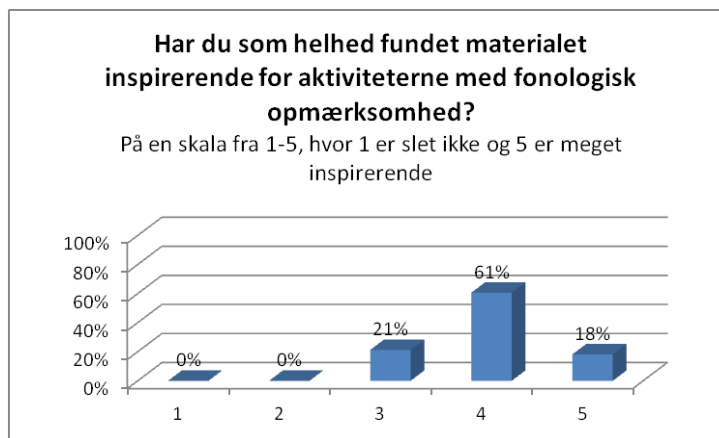
Kommentarer i spørgeskemaet fra pædagogerne efter projektets andet år

- Forældrene kommer med kommentarer.
- Har ikke den store fornemmelse, men nogle enkelte gør.
- Jeg har desværre ikke fået respons fra dem.
- Er måske ikke altid udleveret.
- Det har jeg ikke fået tilbagemeldinger på.
- Nogle, andre ikke, men sådan er det altid.
- Ved ikke.
- Ja, det bliver ligesom lektier til dem og de bruger det.
- Ingen fornemmelse.
- Kan se det hos nogle forældre.
- Enkelte.
- Det har jeg ingen viden om. Får ikke nogen tilbagemeldinger omkring dette.
- Har ikke fået nogen tilbagemelding fra forældrene.
- Det har jeg ikke rigtigt indtryk af. Der er aldrig nogle der nævner det.

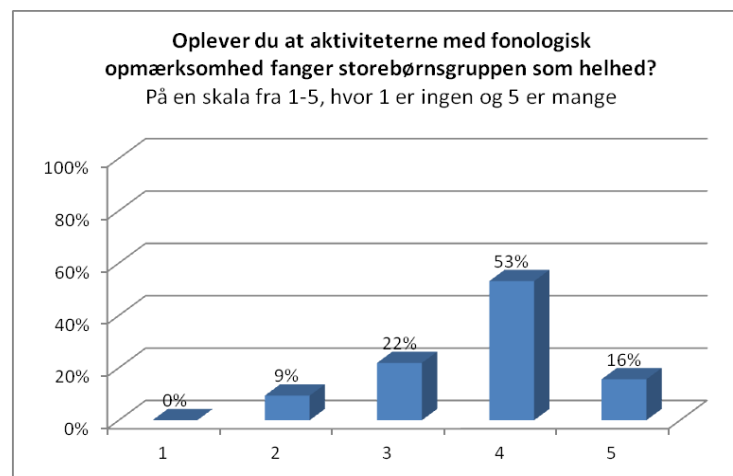

Kommentarer i spørgeskemaet fra pædagogerne efter projektets andet år

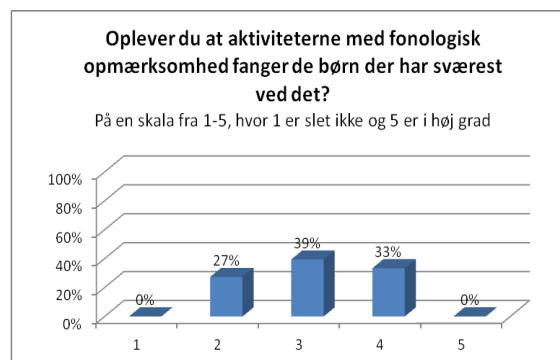
- Nogle gør.
- Nogle har tilkendegivet tilfredshed med at blive orienteret.
- Jeg tror en del forældre læser det, men jeg får ingen feedback fra dem.
- Nogle forældre er gode til at snakke med deres børn om det.
- Vi har nok heller ikke været gode til at give dem det med hjem.
- Ved ikke, men fin dokumentation.
- Det er ikke altid forældrene har taget det med hjem, jeg høre ikke de bruger det. For at dette skal lykkes, skal vi som personale måske udlevere det i hånden til dem, med en lille forklaring.
- Vi har ikke fået nogen tilbagemelding fra forældrene på de aktiviteter vi har lavet.
- Ja, som sagt før som lektier, men sjove lektier derhjemme.
- Ingen fornemmelse

Spørgsmålet indgik kun i spørgeskemaet efter projektets første år

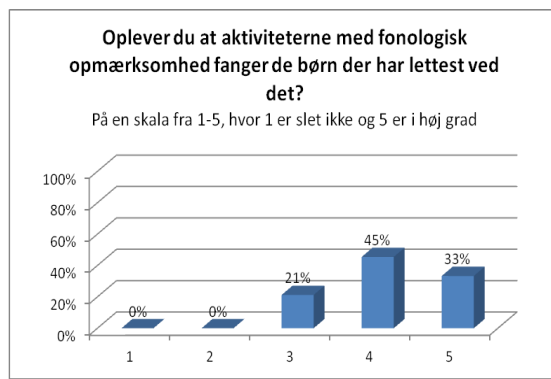

Spørgsmålet indgik kun i spørgeskemaet efter projektets første år

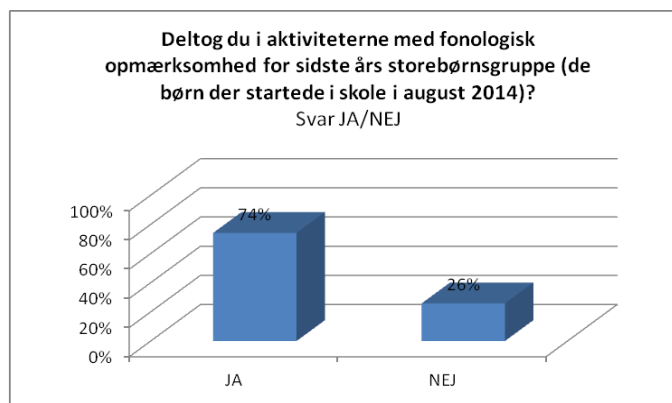
Kommentarer i spørgeskemaet fra pædagogerne efter projektets første år. Spørgsmålet indgik kun i spørgeskemaet efter projektets første år.

- Det er de børn der først bliver trætte I gruppen, men viser de har forstået det, når man sidder med et par stykker af gangen.
- De børn der har sværest ved det, er ofte også de børn der har brug for "en til en kommunikation" og de har derfor svært ved at modtage sammen med hele gruppen.
- Tror det er svært for dem, der ikke bliver udfordret hjemme

Kommentarer i spørgeskemaet fra pædagogerne efter projektets første år. Spørgsmålet indgik kun i spørgeskemaet efter projektets første år.

- Alle børnene hos os har synes det var sjovt – og vi har kunnet se størstedelen bruger det.
- De kan ikke få nok
- De har overskud til det

Spørgsmålet indgik kun i spørgeskemaet efter projektets andet år

Kommentarer i spørgeskemaet fra pædagogerne efter projektets andet år

Spørgsmål: Hvis ja, hvilke forskelle har du eventuelt bemærket i dette års forløb i forhold til sidste år?

- Forløbet varer ikke så længe som sidste år, hvilket er bedre, da børnene har svært ved at holde koncentrationen 1 time som det varede sidst.
- Det har været et lettere materiale og knap så mange forskellige ting. Det har været nemmere for børnene at huske fra gang til gang og det har kunnet fange dem. En ½ times koncentration er nok ellers ryger koncentrationen.
- Ja, børnene kan bedre se ord og lærer hurtigere sange og er mere interesserede i bogstaver. Det giver også børnene bedre start i skolen.
- Jeg er selv blevet mere sikker som "styrer" af aktiviteterne. Oplever børnene har stort udbytte af det og at jeg bliver mere opmærksom og aktiv ift. Sprogaktiviteter.
- Nemmere at gå til, måske fordi jeg kendte konceptet ☺ - jeg kunne godt mærke det ikke var helt fremmed for børnene.
- Vi voksne er mere sikre i brugen af materialerne
- Dette års storegrupper er mere parate og lydhøre.
- Jeg har haft en større rolle, og er blevet vejledt bedre.
- Jeg tror børnenes udbytte er blevet større, pga. vi er blevet undervist alle gange – minus aflysninger.
- Aktiviteterne- indtil-videre-er lettere at udføre.
- Børnene kendte nogle af sangene og var meget mere deltagende i år. De var ikke så generte overfor hinanden. Vi har en lille gruppe børn i år til forskel fra sidste år hvor vi var 16-18 børn. Her kommer alle til orde i den lille gruppe og børnenes tilgang er mere dynamisk. I år har børnegruppen bestået af 6 børn, og det har været en god gruppestørrelse

- *Jeg/vi har større kendskab til materialet og er blevet fortrolig med udførelsen af materialet.*
- *Oplevede ingen forskel*
- *Havde desværre ikke fået den reviderede udgave fra starten.*
- *Ja, sammen med (navn på tale-hørekonsulent) - i det omfang jeg kunne, da jeg havde et meget støttekrævende barn på det tidspunkt, som ikke magtede lange/længere sekvenser.*
- *Har haft et fint samarbejde med (navn på tale-hørekonsulent), der har været god til at sætte mig ind i det og motivere børnene.*
- *Sværhedsgraden har været fin. Vi har dog ikke gjort det hele. Børnene kan ikke koncentrere sig så lang tid.*
- *Forskellen har været min egen rolle, som er blevet mere erfaren og god til at sætte krop og bevægelse på aktiviteten.*
- *Min egen rolle, det er blevet nemmere at "undervise" pga. større viden og kendskab.*
- *Forløbet i år fungerede betydeligt bedre end sidste års forløb.*
- *Er flyttet institution. Min egen rolle har ikke været på det niveau som sidste år, grundet et nyt sted og min nye rolle. Jeg vil helt sikkert prioritere det højere efter sommeren igen, da jeg så hvilket udbytte det havde sidste år ☺*
- *Det har skabt en større opmærksomhed på fonologi i hele børnegruppen*
- *Det har været godt at kende til forløbet, det har givet et større udbytte. Jeg har brugt det mere i dagligdagen. Enkelte aktiviteter har været lidt "svære" eller måske ikke så interessante. De fleste aktiviteter har været rigtig gode – og det har været rigtig godt at (navn på tale-hørekonsulent) er kommet ind udefra – det har været mere spændende for børnene og dejligt for os voksne at prøve det af.*
- *At det har fanget børnene.*
- *Fonologisk opmærksomhed har været et arbejdsfelt som er blevet anvendt i forskellige pædagogiske aktiviteter efter det første fonologiske forløb for hele gruppen. Jeg oplever stor interesse hos børnene for at klappe stavelser, navneleg, sammensatte ord og bogstavlyde.*

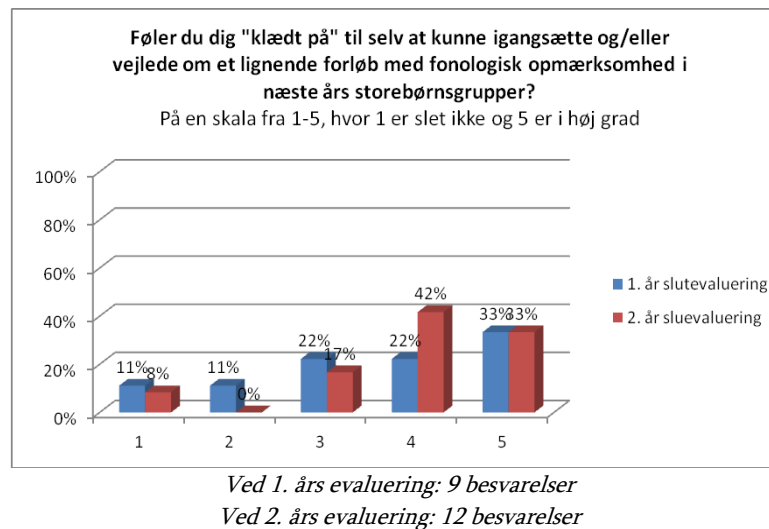
Kommentarer i spørgeskemaet fra pædagogerne efter projektets andet år

Spørgsmål: Andre bemærkninger til projektet med fonologisk opmærksomhed:

- *Fedt at det er kommet til. Sjove lege med sjove lyde.*
- *Håber (navn på tale-hørekonsulent) kommer igen. Især 1. gang.*
- *Godt initiativ.*
- *Rigtigt godt.*
- *Måske skal de afkortes lidt pr. gang, så det max. Varer 20 min. Børnenes koncentration bliver mindre efter længere tid.*
- *Synes det er et godt og givende projekt.*
- *Godt tilrettelagt.*
- *Dejligt med konkret materiale der er nemt at "gå til"*
- *Et dejligt projekt som er motiverende til at arbejde meget mere med bogstaver, tale og sproglyde i dagligdagen her. Vældigt dejligt projekt*
- *Super godt koncept, fedt materiale → Dygtige undervisere/tale-hørekonsulenter → godt arbejde 😊*
- *Jeg synes materialet er godt, og jeg mener at børnene får meget ud af det. Min gruppe skulle have det i små doser.*
- *Børnene er meget interesserede og glæder sig til de skal have fonologisk opmærksomhed.*

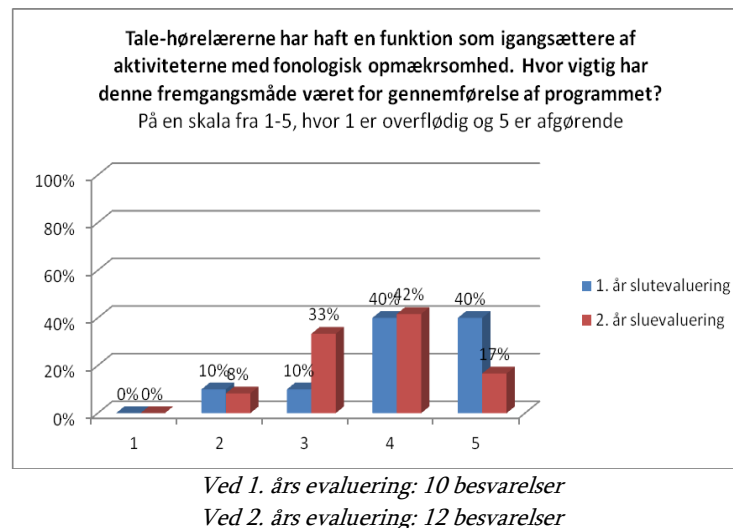
Bilag 2

Spørgeskemaer – besvarelser fra sprogvejledere

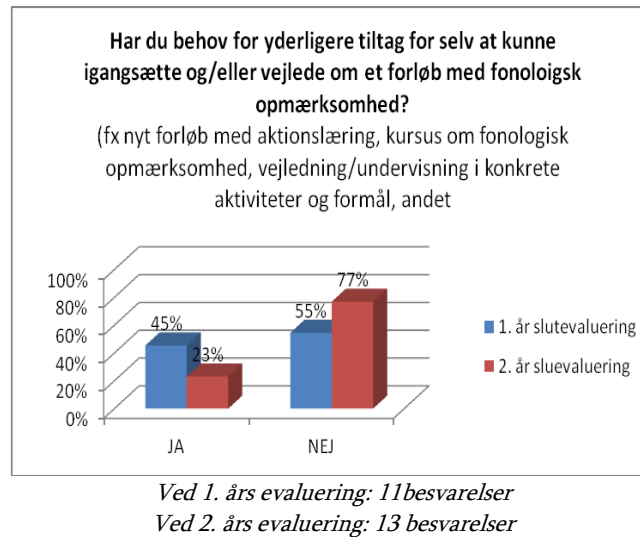
Kommentarer i spørgeskemaet fra sprogvejledere efter projektets andet år

- *Da jeg ikke har været med denne gang, skal jeg lige have styr på nogle ting. Men i samarbejde med pædagogerne skal det nok lykkes.*
- *Manglede erfaring, har ikke kunnet deltage i alle projekter.*
- *Jeg var med i første forløb, så den erfaring har jeg og så kan jeg læse mig til det. Men er der kommet nyt materiale i år har jeg ikke den info.*
- *Har endnu ikke deltaget i et forløb omkring fonologisk opmærksomhed, derfor finder jeg det vigtigt at blive præsenteret herom inden en evt. igangsættelse af ovenstående.*

Kommentarer i spørgeskemaet fra sprogvejledere efter projektets andet år

- Jeg har ikke været en del af det denne gang, da pædagogerne i storebørnsgruppen har haft styr på det.
- Rigtig dejligt, at (navn på tale-hørekonsulent) kommer
- Til inddragelse af ny pædagog
- God inspiration
- Primær pædagogen for de kommende skolebørn var ny og kendte derfor ikke opgaven
- Har selv kørt forløbene
- Det var ikke nødvendigt at være med da talepædagog deltog. Jeg har kun været med 1 gang i den ene institution.
- Jeg har som sprogvejleder ikke været deltagende i forløbet.
- Vi var godt i gang da (navn på tale-hørekonsulent) kom, men det er godt at blive bekræftet i, at det var rigtigt, det vi gjorde.

Kommentarer i spørgeskemaet fra sprogvejledere efter projektets andet år

- *En repetition eller nyt teori eller lignende kan altid bruges*
- *Måske et kursus for de pågældende pædagoger der skal arbejde med børnene.*
- *Da jeg ikke følger storegrupperne.*
- *Evt. at deltage i et forløb inden opstart af fonologisk opmærksomhed i eget hus.*

Kommentarer i spørgeskemaet fra sprogvejledere efter projektets andet år

Spørgsmål: Hvilke organisatoriske rammer anser du for nødvendige for at kunne arbejde med systematisk og målrettet med fonologisk opmærksomhed i storebørnsgruppen? (fx hyppigheden af samling med storebørnsgruppe, størrelsen på storebørnsgruppe, personalebemanning i storebørnsgruppe, prioritering af arbejdsopgaven i huset, andet?)

- *Størrelsen på antal børn pr. gang + antal voksne har stor betydning*
- *Vi har besluttet at storegruppen fremover skal mødes mere end 1 gang om ugen for også at nå at arbejde med andre emner i storegruppen*
- *Mindst 1 gang i ugen, max 10 børn.*
- *At der er lokaler af passende størrelse*
- *At pæd har ejerskabet til forløbet*
- *Ønskeligt med mere tid til storegruppearbejdet.*
- *Grupperne må ikke være for store – ellers deles de i 2 hold. Det skal være noget der prioriteres ellers mangler opbakningen. Afhængig af hold størrelsen og hvilke børn der er med er det nødvendigt med sprogvejleder og en ekstra pædagog.*
- *Jeg ved det ikke da jeg ikke deltager, da jeg arbejder i vuggestuen*
- *1 gang om ugen ca. 14 børn og 2 voksne. Så skal det sjældent aflyses, altid en person som gennemgående + 1 vikar*

Andre bemærkninger:

- *Det har været superspændende at være en del af projektet og fedt at opleve børnenes indlevelse.*

Bilag 3

Kommentarer fra daginstitutionslederne efter projektets andet år

Spørgsmål: Hvad har din rolle været i gennemførelsen af indsatsen med fonologisk opmærksomhed?

- *Jeg har fulgt med på sidelinjen – lyttet til pædagoger der har haft opgaven mht. deres erfaringer og udbytte af fonologisk opmærksomhed.*
- *At skabe rammer (økonomi, tid, resurser mm.)*
- *Skabe tid og rum for gennemførelsen heraf*
- *Være nysgerrig på indhold og metode sørge for indkøb af evt. materialer.*
- *At give tid plads og rum*
- *Vider give information, så som mails og lign til ansvarligt personale.*
- *På barsel*
- *Støtte op om gennemførelsen – lytte til pædagogerne*
- *Deltaget i flere af forløbene*
- *Ansaret for gennemførelsen har ligget hos det pædagogiske personale.*
- *Deltog i opstarts mødet, samt sikret plads og tid til arbejdet.*
- *Sørge for organiseringen – sørge for info til pædagogerne.*
- *Min rolle som leder har sikret at personalet har tid og mulighed for at arbejde med det.*
- *Jeg har ikke deltaget, så min rollehar været på et orienterende niveau. Pæd. Har fortalt mig hvad de har arbejdet med.*
- *At sikre tid og rum til at forløbet kunne lægges ind mellem andre aktiviteter*
- *Støtte personalet i at det er et vigtigt forløb*
- *At der fortsat arbejdes med sådanne forløb*
- *Koordinerende*
- *Understøttende*
- *Det har været vigtigt at skabe nogle rammer for at det har kunnet lade sig gøre, samt en fælles forståelse blandt personalet og forældrene omkring vigtigheden i at fonologisk opmærksomhed er en fælles opgave.*
- *Sikre at prioritere storebørnsgruppens samling hver mandag og at personalet i deres planlægning tog højde for at skabe plads til fonologisk opmærksomhed.*

Spørgsmål: Har det været tydeligt, hvad der var forventet af dig?

- *Ja*

- *Nej – men det skyldes sikkert at jeg blev ansat som ny leder i juni 2014, men startede sammen med den tidligere leder i april 2014. Kommunikationen omkring denne opgave er smuttet.*
- *Nej – jeg er ikke bevidst om, hvis jeg skulle have haft en anden rolle.*
- *Ok, jeg var deltagende på samme måde som børnene*
- *Jeg har været bevidst om, at der skulle skabes rum til aktiviteten*
- *Nej*
- *Kun at jeg ønskede de bakkede op om initiativet og tog det alvorligt.*
- *Ja – dette er informeret på et personalemøde og så har sprogpæd. i børnehaven arbejdet med det.*
- *Nej egentligt ikke – pæd. Har haft rammerne til at arbejde med fonologi.*
- *Det har været nødvendigt at jeg har ”blandet” mig i deres forløb. Mine pædagoger har ”brændt” for opgaven – og den viden og de resultater som et sådant forløb har givet. Derfor har de klaret opgaven selv og øst af deres erfaringer/læring til det øvrige personale.*
- *Ja – der har ikke været ret meget.*
- *Ja – men pædagogerne har været gode til at planlægge og gennemføre forløbene.*
- *Jeg har ikke været i tvivl. Informationsmaterialet er fint beskrevet, samt infodelen til forældrene er super fint og let at formidle videre på Tabulex.*

Spørgsmål 3a: Hvordan har I organiseret jer, så indsatsen med fonologisk opmærksomhed har kunnet gennemføres? (fx hyppigheden af samling med storebørnsgruppe, størrelsen på storebørnsgruppe, personalebemanding i storebørnsgruppe, prioritering af arbejdsopgaven i huset, andet)

- **Spørgsmål 3b:** Har det været en hensigtsmæssig organisering?
- *Aktiviteten er sket i ældstegruppen.*
 - *Den har været ok. Det er fint, at det ligger den dag ældstegruppen samles*
- *Samling dagligt*
 - *Ja – det skaber struktur og genkendelighed*
- *Indsatsen har passet fint ift. Vores arbejde med storegruppen. Hvis det ikke har passet med den dag vi havde planlagt storegruppe, har vi bare byttet med en af de andre grupper*
 - *Det har passet fint i vores organisering*
- *Afsat grupperum til forløbet. Opdelt gruppen i to (14+15) En pæd. fast tilknyttet gr. Høj prioritet af opgaven*
 - *Ja*
- *Vi er organiseret med en fast storebørnsgruppe*
 - *Det har været en fordel, men det handler vel om viljen til at organisere sig ud af det og gøre det muligt.*
- *Fonologisk opmærksomhed har været sat i en fast ramme (skemalagt) med en fast børnegruppe*
 - *Passende antal børn og personale.*
- *Vi arbejder hver dag med storebørnsgruppen som var på 9 børn, hvor der var personale på – fonologisk indgik i det daglige arbejde, hvor der var afsat en dag med intens indsats.*

- Ja – dette arbejde fortsætter.
- Hver mandag samles storebørnsgruppen. Alle ”store børn” er med og 2-3 personale har deltaget og vi har prioriteret arbejdsopgaven
 - Ja, fordi det har kunnet passe ind på mandage, hvor storebørnsgruppen mødes.
- Vi har fra 1.jan. haft samling af storebørnsgruppen minimum 3-4 gange ugentligt. Der er 16 børn og to personaler (en pæd.+en medhjælper. Det har høj prioritering og samtidig ønsker vi at arbejde med storegruppen fra august måned.
 - Jeg vil gerne at storegruppen allerede fra august kommer til at samles 3-4 gange ugentligt – så de oplever skærpede udfordringer – krav og udfoldelsesmuligheder allerede her.
- En gang ugentligt. Sprogpædagog + 1 medhjælper til 15 børn. Høj prioritet.
 - Ja
- Der har været afsat en dag i ugen, hvor vi i forvejen har storegruppesamling, hvor der har været fonologisk opmærksomhed.
 - Ja – det har fungeret fint.
- En del af årshjul, samling med skolebørn, samt ind i hverdagens aktiviteter for andre aldersgrupper. Høj prioritet.
 - Super forløb – meget lærerigt for personalet.
- I (inst. navn) har det foregået om fredagen – Jeg har deltaget en enkelt gang → det var tydeligt at børn og voksne viste, hvad det handler om. Bemanningen er afhængig af TP fravær.
 - Tja – jeg oplever det har været meget prioriteret i forhold til andre aktiviteter.
- Vi har haft en ansvarlig og et tæt samarbejde med tale-hørekonsulent
 - Ingen bemærkninger
- Det har været målrettet indsats 1x pr. uge, når skolegruppen har været samlet. Dog er der også arbejdet med det spontant i ugens øvrige dage.
 - Ja
- Personalet + sprogpæd. Har i samarbejde koordineret dette.
 - Ingen bemærkninger
- Opgaven har ligget i storegruppen – hvor personalet selv har tilrettelagt forløbene som en del af den øvrige planlægning. (forløbet lagt på faste dage) – P-møde undervisning af øvrige personale → som har brugt det til yngre børn.
 - Fungeret optimalt

Andre bemærkninger til projektet:

- Det har været lærerigt, børnene optaget og engageret i forløbene. Enkelt forløb ”lidt langt” i forhold til koncentrationen. Men generelt godt
- På barsel, men har kun hørt om gode oplevelser
- Er forholdsvis ”ny” startet leder og har ikke været en del af opstarten
- Det har været nogle gode forløb og børnene har generelt været meget optaget af det.
- God ide – det hænger godt sammen med overgangen til skolen, som vi gerne vil være med til at styrke bedst muligt for barnet.
- Super godt projekt – alle har lært noget – vi vil gerne fortsætte med sådanne forløb → skal prioriteres.

Rapport vedr. projekt med systematisk indsats med fonologisk opmærksomhed i daginstitutionerne i Fredericia Kommune
v/ Helle Therkelsen og Marie Poulsen Riis, tale-hørekonsulenter ved Pædagogisk Psykologisk Rådgivning i Fredericia

- *Pædagoger fortæller, at det har været tidskrævende, når skolegruppen har arbejdet målrettet med det, i forhold til andre former for læring også skulle indarbejdes. Men det har været godt.*
- *Godt initiativ at der er fokus på det og vi (institutionens navn) vil arbejde videre med det*
- *Det er godt med input udefra der kvalificerer pædagogens daglige arbejde.*
- *Mål bør være at skabe kompetencekapacitet i hver enkelt institution. Da bør lederne nok mere på banen, for at understøtte, men først bør dette komme fra jer!!*